

Раздзел 10. ЗНАКІ ПРЫПЫНКУ Ў КАНЦЫ СКАЗА

§ 31. Знакі прыпынку ў канцы сказа

1. У канцы сказа могуць ужывацца кропка, пытальнік, клічнік, шматкроп'е, а таксама пытальнік і клічнік, пытальнік і шматкроп'е, клічнік і шматкроп'е.

Пастаноўка пэўнага знака прыпынку ў канцы сказа залежыць ад таго, які гэта сказ паводле мэты паведамлення і якую інтанацыйную афарбоўку ён мае.

2. **Кропка** ставіцца ў канцы аповядальных сказаў, а таксама ў канцы пабуджальных сказаў, калі яны не маюць яркай эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі: *Палі збавіноў шу-мяць (Янка Купала).; Давайце дружна песню звонкую спяём (З. Бядуля).*

3. **Пытальнік** ставіцца ў канцы пытальных сказаў: *Ці ве-нясе нам вясна маладая? (Якуб Колас).*

Пытальнік ставіцца ў канцы складаназлучаных і скла-д-ных бяззлучнікавых сказаў, у якіх кожная або толькі апошняя прэдыкатыўная частка змяшчае прамое пытанне: *Стаміўся ў дарозе, ды дзе спачываць? (П. Броўка); Паслухай добра: чуюш песні? (Якуб Колас).*

Пытальнік ставіцца ў канцы складаназалежных сказаў, у якіх кожная або адна з частак (галоўная ці даданая) змяшчае прамое пытанне: *Мячык і цацку трэба дадаць сябрам, бо хто ж ідзе з горада без гасцінца? (Якуб Колас); Хто згадае, чаго сэрца плача? (П. Трус).*

Пытальнік з клічнікам ставіцца ў канцы сказа, у якім прамое пытанне суправаджаецца рознымі эмацыянальнымі ад-ценнямі: *Хіба ж не любавалася сваім прыгожым краем?! (Янка Купала).*

Пытальнік са шматкроп'ем ставіцца ў канцы сказа, у якім прамое пытанне падаецца як незавершанае. Шматкроп'е ў та-кім выпадку абазначаецца дзвюма кропкамі, якія размешчаны за пытальнікам: *Як жа па расе халоднай босы пабяжыш?.. (В. Таўлай).*

Калі ж такое пытанне суправаджаецца дадатковымі эма-цыянальна-экспрэсіўнымі адценнямі, тады ў канцы сказа звы-чайна ставіцца пытальнік, клічнік і шматкроп'е (шматкроп'е ў такім разе абазначаецца адной кропкай): *Што на свеце роў-няга па сіле знойдзецца да шчырай дружбы?! (У. Дубоўка).*

4. **Клічнік** ставіцца ў канцы простых сказаў, якія маюць клічную інтанацыю: *Сягоння на новых шляхах Беларусь! (А. Званак); Будзьце храбрымі і мужнымі! (М. Лынькоў).*

Заўсёды ставіцца клічнік у канцы тых сказаў, у якіх кліч-ная інтанацыя падкрэслена эмацыянальна-экспрэсіўнымі час-ціцамі і выклічнікамі, размешчанымі ў пачатку сказа: *Колькі наперадзе спраў маладым! (А. Астрэйка); Ах, добра летам каля рэчкі! (Якуб Колас).*

Заўсёды ставіцца клічнік у канцы тых сказаў, у якіх па-буджэнне выражана інфінітывам, назоўнікам або прыслоўем: *Не буйце вайне! Па машынах! Бягом!*

Клічнік ставіцца ў канцы складаных сказаў, у якіх кожная або толькі апошняя прэдыкатыўная частка мае клічную інтана-цыю: *Ужо снедаць час, і поўдзень скоры, ды з гэтым бацькам адно гора! (Якуб Колас).*

Клічнік са шматкроп'ем ставіцца ў канцы сказа, у якім эмацыянальна-экспрэсіўнае паведамленне падаецца як не-завершанае: *Ну што ж, здараюцца і ў будзённым жыцці гераічныя моманты!.. (І. Грамовіч).*

5. Шматкроп'е ставіцца ў канцы сказа, які не закончаны граматычна або па сэнсе: *Вецер ярасна дзьмуў, і рака бушавала...* (П. Панчанка); *Людзі ездзяць, а ты..* (Янка Брыль)..

 Практыкаванне № 55. Прачытайце тэкст. Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку ў канцы сказаў.

Пра вясну ж і казаць няма чаго: кожнае імгненне здараецца хоць невялічкі, але цуд. Цуд першага ручайка, які адтайвае ў снезе сваю сцяжынку. Цуд першай праталінкі на самым адкрытым небу ўзлюбку. Цуд першага кволага парастка ўсемагутнага пырніку, першага альховага лісціка, першай пралескі. Цуд абуджэння магутнай ракі, калі цямнее, набухае, лопаецца ўздоўж па хрыбце і пачынае рвацца, рваць зімовыя ковы лёд...

А вясёлыя капяжы ўсюды, куды зазірне сонца! А прылёт птушак! Радасць надараецца штодня, штохвіліну – і не заўважаць яе? Не прымаць з захапленнем і ўдзячнасцю?! Дык жа на тое і дадзена жыццё, каб любіць усё вакол, любіць усім сэрцам, адчуваючы кожнае імгненне і радасць, і ўдзячнасць за яе (Паводле Т. Бондар).

 Практыкаванне № 56. Запішыце тэкст, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку ў канцы сказаў. У дужках укажыце магчымыя варыянты.

У цягніку нам няма калі спаць, ды ніводзім з час усё роўна і не заснуў бы / Які там сон / Усю дарогу Лазоўскі чытае мне на памяць вершы / Ён ведае паэтаў, пра якіх я нават не чула / Вось ён дык ведае літаратуру / І ён у гэтым інстытуце будзе на месцы /

Праз дзве гадзіны я спыняю крок перад дзвярыма Рагачоўскага настаўніцкага інстытута / Як жа ты стрэнеш мяне, інсты-

тут / А далей усё мільгае, нібыта за акном цягніка / Інстытут, экзаменатары, новыя знаёмствы з абітурыентамі / У сё мне тут, у інстытуце, падабаецца / У адрозненне ад нашага мурapedвучылішча, ён нейкі вельмі прыветны і сонечны / Ці таму, што стаіць у кляновых прысадах / ці што замест двара дбайна дагледжаны і выпеставаны кветнік / Мая няўдзячная памяць толькі тое і робіць, што адшуквае чорныя плямы на тых сценах, якіх два гады назад я дамагалася гэтак жа палка, як сёння дамагаюся гэтых / (Паводле А. Васілевіч).

 Практыкаванне № 57. Падзяліце тэкст на сказы, перакладзіце на беларускую мову. Пераклад запішыце, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку.

Боже как ты хороша подчас далёкая далёкая дорога сколько раз погибающий и тонущий я хватался за тебя и ты всякий раз меня великодушно выносила и спасала а сколько родилось в тебе чудных замыслов поэтических грёз сколько перечувствовалось дивных впечатлений (Н.В. Гоголь).

Раздзел 11. ЗНАКІ ПРЫПЫНКУ Ў ПРОСТЫМ СКАЗЕ

§ 32. Знакі прыпынку паміж дзейнікамі і выказнікамі, якія выражаны назоўнікамі ў форме назоўнага склону

1. Паміж дзейнікамі і выказнікамі, якія выражаны назоўнікамі ў форме назоўнага склону, ставіцца працяжнік, калі:

- ✓ выказнік з'яўляецца лагічным азначэннем дзейніка або змяшчае ацэнку таго, што ім абазначана: *Алеська – дзяўчынка бойкая і вясёлая* (Р. Мурашка);
- ✓ выказнік уступае ў параўнальныя адносіны з дзейнікам: *Вочы – усмешкі вясны* (П. Трус);
- ✓ выказнік знаходзіцца пасля аднародных дзейнікаў: *Гамонка, смех і коней ржанне – касьбы вясёлае вітанне* (Якуб Колас);
- ✓ неабходна размежаваць кампаненты групы дзейніка і групы выказніка: *Сястра мая – настаўніца і Сястра – мая настаўніца*.

2. Працяжнік не ставіцца, калі

- ✓ выказнік размешчаны перад дзейнікам або ў сярэдзіне яго: *Цудоўная рэч жывіцца* (І. Шамякін); *Спраўны Мацей хлопец* (А. Савіцкі);
- ✓ паміж дзейнікамі і выказнікамі знаходзяцца пабочныя словы, прыслоўі, часціцы: *Алесь, вядома, настаўнік*; *Варонча цяпер вёска-музей* (У. Караткевіч); *Марыля ўсё ж мсці* (М. Лынькоў);
- ✓ паміж дзейнікамі і выказнікамі ёсць адмысловая часціца не: *Ганька не абыякавая гаспадыня* (А. Васілевіч).

☞ **Але** пры інтанацыйнай паўзе і лагічным выдзяленні аднаго з галоўных членаў сказа пастаноўка працяжніка абавязковая: *Зямлянка – не дом* (А. Куляшоў);

- ✓ паміж дзейнікамі і выказнікамі размешчаны даданыя члены сказа, якія ўваходзяць у састаў выказніка, але не дапасуюцца да яго: *Баравік усім грыбам грыб* (В. Вольскі).

☞ **Але** пры ўзмацненым сэнсавым і інтанацыйным выдзяленні працяжнік можа ставіцца: *Хлеб – усяму галава* (Прыказка);

- ✓ дзейнік і выказнік цесна звязаны па сэнсе: *Грош цана такой рабоце* (Якуб Колас).
- ✓ выказнік далучаецца да дзейніка пры дапамозе параўнальных злучнікаў: *Жыта як сцяна* (І. Навуменка). Калі ж параўнанне дзейніка і выказніка падкрэслена з асаблівай сілай, тады паміж імі ставіцца працяжнік: *Шчокі – як ружы, вусны – як яшчэ і спелыя, вочы – як васількі* (І. Гурскі).

 Практыкаванне № 58. Прачытайце сказы. Растворыце пастаноўку знакаў прыпынку паміж дзейнікамі і выказнікамі. Вызначце сказы, у якіх магчымы пунктуацыйныя варыянты.

1. Смелы пачатак – палавіна перамогі (Прыказка). 2. Стэп – пшанічны акіян (А. Астрэйка). 3. Добры каваль дзядзька Кандрат (Х. Шынклер). 4. Бацька і сын – леснікі (Кузьма Чорны). 5. Асцярожная жаўна птушка (В. Вольскі). 6. Песня – душа народа (Янка Брыль). 7. Хлопец цяпер аграном (Т. Хадкевіч). 8. Воля сонейку роўня (Янка Купала). 9. Сяргей, безумоўна, добры таварыш (Янка Брыль). 10. Свякруха – не маці (І. Шамякін).

 Практыкаванне № 59. Запішыце сказы, расставіўшы патрэбныя знакі прыпынку. Падкрэсліце галоўныя члены сказа. Вусна адзначце сказы, у якіх магчымы пунктуацыйныя варыянты.

1. Азёры вочы зямлі (У. Караткевіч). 2. Асаблівы чалавек дзядзька Тамаш (Кузьма Чорны). 3. Спрэчка не сварка (Прыказка). 4. Ластаўка птушка разумная (Янка Брыль). 5. Вагон